

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KMETIJSTVO,
GOZDARSTVO IN PREHRANO

»Izvedba demonstracijskega projekta – primarna kmetijska proizvodnja, veterina in predelava živil na kmetijah«

SKLOP F – travništvo in pašništvo

Avtorica: mag. Tatjana Pevec

Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja: Evropa investira v podeželje

Za vsebino je odgovorna Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije. Organ upravljanja, določen za izvajanje Programa razvoja podeželja 2014-2020 je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

Leto 2023

TRAVNIŠTVO IN PAŠNIŠTVO

Slika 1: Razgled na Kamniško-Savinjske Alpe z Menine planine (Foto: Tomo Jeseničnik)

Najpomembnejša značilnost in hkrati velika vrednota slovenske krajine je njena pestrost, raznolikost in ohranjenost. Ta izvira iz naravnih danosti. Vse to je temelj kulturne krajine, ki jo je oblikoval in jo razvija človek. Planine kot krajinske značilnosti in njihova vloga pri ohranjanju biotske pestrosti in preprečevanju zaraščanja so zelo pomembne in k njihovem ohranjanju pripomore tudi pašništvo.

Planinska paša pomeni za živinorejce tradicionalen in gospodarsko nujen vir krme za govedo, ovce, koze in tudi za konje. Živali vedno opravljajo koristno delo.

Pomen planinskega pašništva spoznamo že po tem, da se je ohranilo od prvih začetkov obdelovanja tal pa do danes.

Glavno načelo pri paši živali je, da manj ko imamo na razpolago zelinja za pašo, večji nadzor je potreben nad tem kje se bodo živali pasle. In na več ograd je pašnik razdeljen prav zato, da je mogoč boljši nadzor nad delom živali, kar pa je na planinah zelo težko.

To je naravna ekološka reja, s katero lahko smiselno izkoristimo pašne površine in ohranjanje planin. Proizvodnja krme na planinskih pašnikih je kljub nizkim pridelkom zelo zanimiva, predvsem zaradi velikih pašnih površin.

Botanična sestava travne ruše je prilagojena ostrim podnebnim razmeram in je raznolika. V ruši najdemo različne vrste trav, detelj in zeli, je pa tudi vir različnih zdravilnih rastlin. Predstavlja gensko banko v naravi, zato je tudi paša za živali zelo okusna in ima velik pozitiven učinek na zdravje, plodnost in kondicijsko sposobnost živali.

Slika 2: Planinska paša prispeva k odlični kondiciji (foto: Vesna Čuček)

S pestro travno rušo porasla tla imajo veliko sposobnost zadrževanja vlage ter čiščenja meteorne vode in varovanja tal pred erozijo. S pravilno tehnologijo paše skrbimo za preprečevanje zaraščanja površin. Smotrno koriščenje planinskih pašnikov je gotovo eden izmed pomembnih ukrepov sonaravnega kmetovanja.

Slika 3: Biotska raznovrstnost travne ruše (foto: Vesna Čuček)

Živali vzrejene na planinah dosegajo daljšo življenjsko dobo, imajo manj poškodb nog in parkljev ter dosegajo višjo mlečnost. Znano je, da trava v planinah raste mnogo hitreje kot v nižje ležečih področjih. Z naraščanjem nadmorske višine se skrajšuje rastna doba, ruša pa hitreje raste. Tako potrebuje na primer trava, da zraste do 15 cm, na 400 m n. v. poleti približno

tri tedne, na 1.500 m n. v. pa le 13 dni. Zato lahko tudi na višjih in visokih legah uspešno uredimo čredinske pašnike.

Največja prednost paše je v nižji ceni škrobnih enot, ki so mnogo cenejše, kot v silaži in senu. Živali na planinski paši omogočajo tudi boljšo razporeditev organskih gnojil ter s tem ohranjanje rodovitnosti tal. Prebavljivost organskih snovi je v paši zelo visoka. Planinska paša je pomembna tudi z vidika razbremenitve delovne sile doma. Poleg ekonomskih učinkov, ne gre zanemariti vpliva planinske paše na zdravje, plodnost in kondicijsko sposobnost živine. Zavedamo se, da je paša živine v planinah velikega gospodarskega pomena, pomembna pa je tudi s stališča ohranjanja življenja v gorskem prostoru in kulturnega videza naše krajine.

Ljudje, ki živijo s planinskimi pašniki, so z njimi tesno povezani že skozi vsa leta. Planine so del njihovega življenja in dela, jim prinašajo skrb in hkrati zadovoljstvo. Skupna skrb nas vseh bi morala biti ta, da bomo ohranjali in podpirali razvoj pašništva. Z ohranjanjem organiziranih pašnih skupnosti bomo pospešili razvoj živinoreje in drugih gospodarskih dejavnosti ter pripomogli k obstoju višinskih kmetij in njihovih gospodarstev.

Planinski pašniki prispevajo svoj pečat k lepoti našega planinskega sveta, zato je njihova turistično – rekreacijska vloga velika. Člani pašnih skupnosti se zavedajo, kakšen pomen ima slovenski planinski svet za varovanje okolja, naravno in kulturno dediščino in da je to poseben gospodarski prostor z urejeno krajino, ki je primeren za razvoj živinoreje v goratem svetu. Pašne površine urejajo predvsem z gospodarskim namenom, a pri delu jih ves čas vodi tudi ljubezen do narave.

Kakorkoli že, če bomo ljudje uživali meso, mlečne izdelke in pili mleko bolj zdravih in odpornih živali, ki so zrasle in živele na biotsko pestrih pašnikih, pod soncem, bomo tudi mi bolj odporni in bomo lažje prenašali strese današnjega časa.

Slika 4: Paša vse do obeležja

Načini paše in pašne ograje

V Sloveniji imamo dva načina planinske paše. Na zahodu države imajo pašo mlečnih živali, saj na planinah živali molzejo in predelujejo mleko v najkvalitetnejše sire, ki so znani daleč naokoli, predvsem pa ljubiteljem gora. V Savinjski dolini pa je drugačen način reje živali, saj so mlečne živali okoli kmetij na pašnikih, plemenske živali pa gredo v rastni sezoni na planine - na planinsko pašo.

Slika 5: Prehod za planince na planini ograjeni z električno ograjo

Na planinskih pašnikih imamo zelo različne načine paše, ki so prilagojeni terenu (paša poprek, obročna paša, čredinska paša,...) ter različne pašne ograje, ki so od električnih do masivnih. Ponekod pa pasejo brez ograj, saj je ograje na določenih območjih v gorskem svetu nemogoče postaviti. Na planinskih pašnikih, predvsem na pašnikih z drobnico, se vedno pogosteje pojavljajo velike zveri, kar povečuje tveganost paše predvsem v višjih legah, ko ni možna postavitev ustrezne ograje.

Slika 6: Paša brez ograje (Foto Sonja Moličnik Oblak)

Slika 7: Lesena ograja na planini (Foto: Sonja Moličnik Oblak)

Slika 8: Tudi takšna bodeča ograja je še ponekod na naših planinah. Ni priporočena.

Podnebne spremembe in potrebne prilagoditve

Spremembe prostorske razporeditve padavin, lahko skupaj z višjimi temperaturami in razpoložljivostjo hranil privedejo do prostorskih premikov območij ustreznih za pašo (Batima, 2003).

Podnebne spremembe bodo omogočile daljše pašno obdobje. Daljše obdobje primerno za pašo, ki je pomemben element v prehrani živine, pa lahko preko mehanskih poškodb in prekomernega izkoriščanja, neugodno vpliva na produktivnost pašnikov. Morebitno povečanje produktivnosti pašnikov, še posebej višinskih, bi omogočilo lažje uravnavanje spremenljivih zalog krme, saj

bo gojenje krmnih rastlin občutljivejše na podnebne spremembe, predvsem z vidika mejnih dogodkov.

Zaradi ogrevanja se bo podaljšala potencialna vegetacijska doba za kmetijske rastline. Ta se bo pomladi začela prej in se jeseni kasneje končala, ne glede na nadmorsko višino ali toplotne zahteve rastlin (Ahas in sod., 2002). Povečala se bo tudi količina toplote, ki jo bodo rastline akumulirale tekom rasti. Daljša vegetacijska doba in pa več akumulirane toplote lahko na danes hladnejših območjih pripomore k izboljšanju toplotnih karakteristik in s tem do povečanja pridelovalnih zemljišč.

V zvezi s podnebnimi spremembami moramo biti posebej pozorni na potencialne negativne vplive. Rast trave je namreč omejena z nizkimi zimskimi in pomladnimi temperaturami ter primanjkljajem vode poleti. Višje temperature bi vodile v hitrejši začetek rasti spomladi ter kasnejšo upočasnitev jeseni. Na samo rast trave vpliva tudi pogostost in čas paše oziroma košnje. Kjer pa bodo zaloge vode omejene, bo prihajalo do pogostejših poletnih suš.

Z višjimi temperaturami se bo podaljšalo pašno obdobje, morebitne poletne suše pa bodo zaradi omejene rasti rastlinja pašnikov povečale potrebo po dodatnem hranjenju živine. V primeru pomanjkanja padavin in posledično zavrti rasti travne ruše, za pašo živali določimo čredinko z vodo in primerno senco ter jih na tej čredinki dokrmljujemo. Ostale čredinke zapremo in pustimo, da čredinke počivajo. Čredinka z živalmi je tako resda preobremenjena in bo potrebovala več časa in skrbi, da si opomore, ostale čredinke pa bodo vročino preživele lažje in bodo po dežju hitreje ponovno v funkciji. Takšen način gospodarjenja je običajen na vročih (primorskih) območjih, v celinski Sloveniji pa se bomo tega morali naučiti. Izkoristiti moramo torej pomladansko obdobje obilja, ko je dovolj krme, ter pripraviti poletno zalogo krme. Ob teh vremenskih spremembah pa je krme vse več tudi v jesenskem času in ponekod tudi v zgodnjih zimskih mesecih. Tem novonastalim pogojem se bomo pač morali prilagoditi tudi s pašo in pripravo krme.

Napajanje živali na pašniku

Največji omejujoči dejavnik za pašno živinorejo predstavlja zadostna količina in kakovost pitne vode za živali. Spremenljivost podnebja ima neposreden vpliv na apetit in zdravje živine. Številni učinki podnebja na zdravje živine pa so posredni, saj vreme in podnebje vplivata na živalske bolezni in škodljivce. Preko vpliva na pašo in krmo pa podnebje še dodatno vpliva na živino oz. na njeno prehrano.

Podnebne spremembe bodo povzročile tudi pomanjkanje pitne vode, slabšo ješčnost živali, slabšo prebavljivost krme ter bolj tvegano pridelavo krme in njeno višjo ceno.

Osnovna zahteva pri urejanju napajališč na pašnikih se glasi: najmanj 10 odstotkov skupnega števila živali v čredi mora imeti možnost, da se istočasno nemoteno napaja. To je še posebej pomembno za krave molznice.

Pašnik, ki je razdeljen na več ograd, mora imeti v vsaki ogradi na voljo napajalnik za napajanje, da so živali oskrbljene z vodo. Krave molznice naj imajo manj kot 60-80 metrov poti do napajalnega korita tudi iz najbolj oddaljenega dela v ogradi, saj takrat hodijo na napajanje ločeno. Žejna žival popije le nekaj dolgih požirkov vode in se potem vrne na pašo. Ostale živali se pasejo naprej. Na napajališča, oddaljena več kot 80 metrov od pasočne črede, se živali na

Javno naročilo »Izvedba demonstracijskega projekta, SKLOP F – travništvo in pašništvo«
projektna naloga št. 430-10/2022

napajanje odpravijo v skupini. Ko je žejna starejša žival ali vodnica v čredi, se na napajanje odpravi vsa čreda.

Običajno je korito premajhno, da bi istočasno pile vse živali, zato si z vodo najprej postrežejo starejše, mlajše pa čakajo, da bodo prišle na vrsto. Živali se namreč najraje pasejo okrog tistega mesta, kjer se lahko tudi oskrbijo z vodo. Kadar se živali napajajo kot skupina mora biti korito dovolj veliko, da se iz njega napaja več živali istočasno (priporočeno 1/5 skupine). V primeru paše ovc mora biti ob koritu dovolj prostora za vse naenkrat. V koritu mora biti toliko vode, da ustreza eni četrtini dnevne potrebe črede po vodi. Kjer na pašniku živali nimajo sence, se potreba po vodi za napajanje lahko tudi podvoji, kadar je zaradi suše zelinje uvelo in z nižjo vsebnostjo vode kot običajno. Tudi dotok vode v korito mora biti dovolj hiter, da se bodo živali lahko ustrezno odžejale in ohladile tudi ob vročih poletnih dneh.

Slika 9: Korita za napajanje

Slika 10 in 10a: Neograjena (levo) in ograjena kal na planini.

Slika 11: Urejena in ograjena lakuža na Menini planini (foto: Tomo Jeseničnik)

Podnebne spremembe bodo vplivale na živinorejo neposredno in posredno, v glavnem prek sprememb pri pašnikih in paši, zdravju in prehrani živine. Številni bodo negativni vplivi kot so: pogostejše poletne suše in spremenjena sestava travne ruše na pašnikih, bolj pogost bo vročinski stres, večja bo verjetnost bakterijskih okužb, intenzivnejši bodo napadi zajedavcev in ob pogostejših ujmah se bo povečala smrtnost živali (Hubbard in sod.,1999).

Varovanje črede pred velikimi zvermi

Na območjih Natura 2000 in planinskih pašnikih, ki so hkrati tudi območja pojavljanja velikih zveri, je paša ključna kmetijska praksa, ki preprečuje zaraščanje travniških habitatnih tipov.

Kjer območje razširjenosti velikih zveri sovpada z območji za kmetijsko pridelavo, predvsem rejo drobnice, prihaja do določenih izgub rejnih živali zaradi napadov zveri. Z namenom zagotavljanja sobivanja živali z velikimi zvermi, izvajanje paše zahteva dodatno zaščito živali pred velikimi zvermi in spremembo obstoječih kmetijskih praks.

Na planinskih pašnikih se pojavlja vedno več škod zaradi napadov velikih zveri. Imamo več različnih možnosti kako varovati naše živali pred napadi le teh. V nadaljevanju sta zapisani dve možnosti varovanja pašnih živali na pašniku pred napadi velikih zveri.

Prva možnost je stalna prisotnost pastirja, ki varuje čredo čez dan, ponoči pa zapira čredo v nočno varno oboro in jih zjutraj spusti na pašo.

Druga možnost je varovanje z visokimi elektro mrežami, brez stalne prisotnosti pastirja, ko se čreda cel dan pase v čredinki in jo je potrebno prestavljati glede na popasenost čredinke ali pa se čredo zapre v nočno oboro in zjutraj izpusti na pašo.

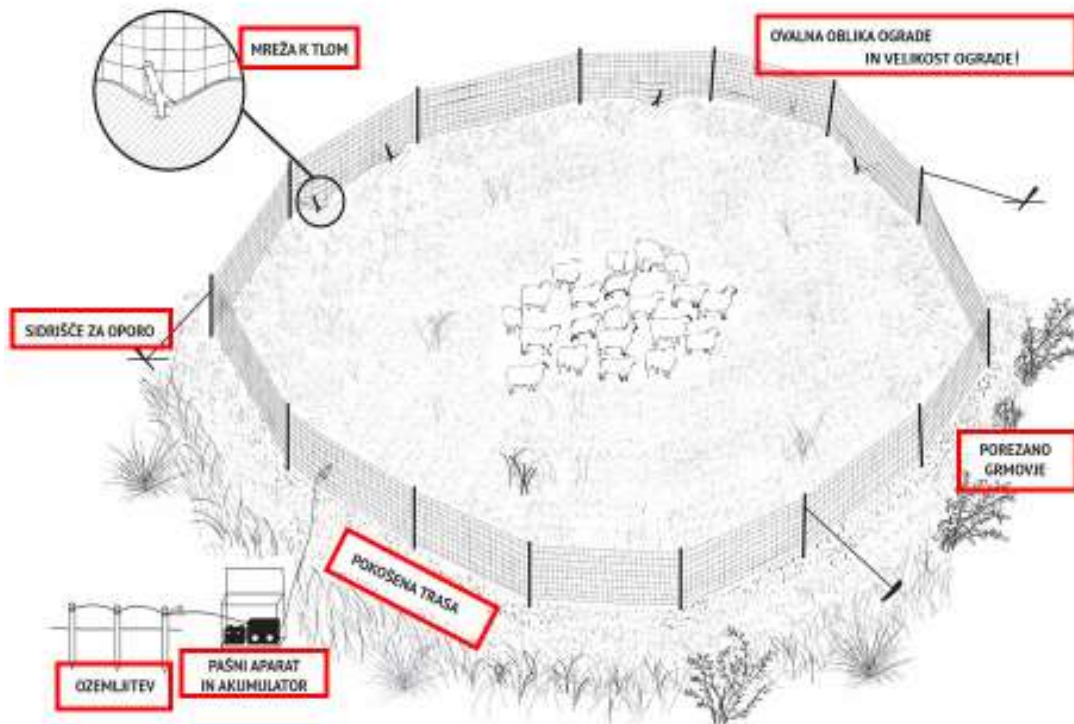
V obeh primerih pa lahko varujemo živali tudi s pastirskimi psi tudi s pastirskimi psi.

Slika 12: Varovanje črede pred napadi volka s psi in elektro mrežo

Slika 13: Kraški ovčar, se odlično obnese pri varovanju pašnih živali (Foto: Polona Starc)

Slika 14: Primer postavitve mreže za varovanje pred napadi zveri (Vir: Tomaž Berce, predavanja za svetovalce)

Invazivne tujerodne in neželene rastline na pašnikih

Podnebne spremembe vplivajo tudi na rast travne ruše višje v visokogorju in zato se tudi na planinskih pašnikih pojavljajo rastline, ki so bile nekoč značilnice pašnikov v dolinah na nižji nadmorski višini in se sedaj s podnebnimi spremembami širijo na višje nadmorske višine, se pravi na planinske pašnike. Na planinskih pašnikih se poleg vrstno različnih trav pojavljajo tudi neželene rastline, še huje pa je da se pojavljajo invazivne rastline, ki se zaradi podnebnih sprememb vedno bolj širijo na planine. Invazivne rastline smo v Slovenijo vnesli namerno ali nenamerno. Namerno smo jih vnesli na primer za gojenje v prehrabne namene (topinambur, jagode goji), za pogozdovanje (akacija, pajesen, ameriški javor,...), za gojenje v okrasne namene (japonski dresnik, kanadska in orjaška zlata rozga,...), za biotično varstvo škodljivih organizmov, za popestritev lova in ribolova (npr. ameriška postrv,...), kot domače ljubljence (želva rdečevratka) in podobno. Številne vrste pa pridejo k nam nenačrtovano (kot slepi potniki). Lahko jih prenesemo na čevljih ali obleki, ob prevozu tovora. Nenamerni vnos je tudi širitev iz sosednjih držav (npr. ambrozija, koruzni hrošč, koloradski hrošč), kamor so prišle na enega od opisanih načinov. Invazivne rastline veliko težav povzročajo v kmetijstvu, saj kot pleveli zmanjšujejo pridelek, povečujejo stroške pridelave, kmetovalce silijo v agrotehnične postopke, katerih prej ni bilo treba izvajati. Nekatere vrste so lahko tudi problematične za domače živali in ljudi.

Prejemniki subvencij ukrepov razvoja podeželja v obdobju 2015-2020 so morali spoštovati zahteve navzkrižne skladnosti. Z novim programom skupne kmetijske politike za obdobje 2023-2027 so se zahteve navzkrižne skladnosti v določenih zahtevah spremenile in preimenovali v **pogojenost**. Upoštevanje zahtev iz pogojenosti je osnovni pogoj za izplačilo

sredstev. Pri zahtevi DKOP 8 (dobri kmetijski in okoljski pogoji) minimalni delež neproizvodnih površin, ohranjanje krajinskih značilnosti, omejitev rezanja mejic, omejevanje tujerodnih invazivnih rastlinskih vrst glasi zahteva 55 takole: Na kmetijskih površinah se izvajajo ukrepi za omejitev širjenja tujerodnih rastlin z invazivnim potencialom: rudbekija/deljenolistna rudbekija (*Rudbeckia laciniata*), kanadska zlata rozga (*Solidago canadensis*), orjaška zlata rozga (*Solidago gigantea*), enoletna suholetnica (*Erigeron annuus*), ambrozija/pelinolistna žvrklja (*Ambrosia artemisifolia*), s katero se ravna v skladu z Odredbo o ukrepih za zatiranje škodljivih rastlin iz rodu *Ambrosia* (Uradni list RS, št. 63/10), sirska svilnica (*Asclepias syriaca*), žlezava nedotika (*Impatiens glandulifera*), navadna barvilnica (*Phytolacca americana*), veliki pajesen (*Ailanthus altissima*), dresniki (japonski dresnik (*Fallopia japonica*), češki dresnik (*Fallopia bohemica*), sahalinski dresnik (*Fallopia sachalinensis*). Ti ukrepi vključujejo odstranjevanje s puljenjem, košnjo, pašo, preoravanjem ali druge načine za preprečevanje njihovega širjenja.

Slika 15: Japonski dresnik se zajeda v bovško polje (Vir: Trajnostno kmetijstvo v dolini Soče)

Slika 16 in 17: Enoletna suholetnica in zlata rozga (foto: Vesna Kunst)

Paša na Tolminskem

Ko govorimo ali pišemo o Tolminskem, praviloma mislimo na območja občin Tolmin, Kobarid in Bovec, čeprav s tem poimenovanjem nekateri definirajo samo občino Tolmin. Mi tu vsekakor pišemo o treh občinah, ki sestavljajo Upravno enoto Tolmin in jih tako v geografskem kot simbolnem smislu najbolj povezuje reka Soča.

V kmetijskem smislu so ti gorati kraji še najbolj primerni za živinorejo, ki ima tu domovinsko pravico že nekaj stoletij. Poljedelstvo, predvsem krompir in v manjši meri žita, je tu že od nekdaj predstavljalo le samooskrbo, enako velja za sadjarstvo.

Zaradi ozkih dolin, ki so ujete med gore, ki postajajo z našo potjo iz Tolmina proti Kobaridu ter Bovcu vse višje, so kmetovalci že zdavnaj ugotovili, da je edina možnost preživetja poletna paša na visokogorskih pašnikih, saj se s tem tisto malo razmeroma ravnih površin v dolinah sprosti za košnjo in pripravo krme za zimsko prehrano čred. Razvili so sistem planinskega pašništva, ki vključuje sodelovanje med kmeti v planinah, organiziranje pašnih skupnosti ter seveda čim bolj pravično delitev tako dela kot rezultatov dela. Ta sistem se je pri nas obdržal do danes, čeprav je planin, resnici na ljubo, precej manj kot naprimer v času pred drugo svetovno vojno. Kljub temu se lahko pohvalimo z najbolj vitalnim in po vključenih površinah največjim območjem planin v Sloveniji. To nam je, tako kmetovalcem kot strokovnim službam v ponos, a s sabo nosi tudi odgovornost, da te dragocene zapuščine, ki presega meje kmetijstva, ne zapravimo.

Težave, s katerimi se živinorejci v planinah soočajo, so predvsem dostopi, ki so ponekod že urejeni, marsikje pa precej problematični, potem oskrba planin z vodo, ki predvsem v bolj sušnih poletjih (kakešnih se je bati tudi v prihodnje) pesti kar nekaj pašnih skupnosti, v zadnjih letih pa tudi prisotnost medveda, volka in šakala, plenilcev, ki (ne samo v planinah, škode so

vse pogostejše tudi pri kmetovalcih v dolini) marsikomu jemljejo voljo do reje živine, predvsem drobnice.

Ko že omenjamo drobnico – ta je najbolj pogosta v najsevernejši občini v Bovcu, saj so tu pogoji za kmetovanje najtežji in primerni predvsem za rejo ovc in koz. Na tem območju je danes najbolj razvita mlečna ovčereja z avtohtono bovško mlečno ovco in bovškim ovčjim sirom.

V nasprotju z občino Bovec predstavlja najjužnejša občina Tolmin izrazito govedorejsko območje z močnim planinskim pašništvom, pa tudi nekaj močnimi kmetovalci predvsem z območja Šentviške planote, ki svojih čred ne ženejo na planinske pašnike.

Med omenjenima območjema leži občina Kobarid. V kmetijskem smislu pa tudi nasploh ji daje najmočnejši pečat pogorje Krna, ki v poletnem času preživi večino živine s Kobariškega. Na Drežniškem gre tako za govedo kot drobnico, predvsem mesne ovce in koze avtohtone drežniške pasme, na prostranih pašnih površinah nad vasjo Krn pa prevladuje govedo. Pet planin, med katerimi je najbolj dostopna planina Kuhinja, predstavlja največje strnjeno območje planinske paše v Sloveniji.

Na planini Kuhinja se na 60 hektarjih pase 40 krav in 30 telic. Dnevno sirijo okrog 800 l mleka.

Paša se izvaja ob prisotnosti pastirjev, čredinke pa so ograjene. Napajanje živine je urejeno s koriti, v katera je speljana voda iz številnih izvirov.

Literatura je na voljo pri avtorici.